

بهراورد کرنا پروژین لیکسیکی و ئهرکی

(دیالیکتا کرمانجیا سهری – گوڤهرا بههدینی)

شلیر نايف ئەمین

پشکا زمانی کوردی، کولێژا زمانان، زانکۆیا دهوێن، ههڕیا کوردستانا عیراقی

پوخته

ئەف لیکۆلینە ب ئاف و نیشانی (بهراورد کرنا پروژین لیکسیکی و ئهرکی) (دیالیکتا کرمانجیا سهری – گوڤهرا بههدینیدا) به، پروژین لیکسیکی و ئهرکی پۆلهکێ کاربگهەر دگێرن د شروفه کرنا یهکێن وهکی (فریز و رسته یاندا ب ههمی جورین واڤه، چونکی ب شیواز و ریکارهکێ نوی فان یهکان شروفه دکهن. ل دوپف بنه مایین ریزمانا گشتگیر، پیتشبه ههڕ رۆنانهکا سینتاکسی سه ره یهک هه بیت، پروژین لیکسیکی ههڕ ئیک ژ فریزین (ئاف، کار، ئامراز، هه فالنای) ی بخوفه دگرن، به لێ پروژین ئهرکی گه لهک ژ دانین مۆرفۆسینتاکسین (کار، ئاف، هه فالنای) دکه ته سه ره د پروژاندا ئەفه ژبلی رستا نه ساده. هه ر ئیک ژفان هه ردوو پروژان ب تمامه کهری یی دی ده نینه هه زمارتن، هه ردووکان هه مان به ها و گرنکی هه یه بۆ رۆنانین سینتاکسی، هه ر ئیک ژوان پروژان خودان تابه تیین خونه بۆ ره فتراکرن ژ لاین لقه تیورین (رۆنانا فریزان (X.Bar)، دۆخ، ده سته لات، رۆلین واتان، هه گوهورین). مه ره ما سه ره کی ژ فنی لیکۆلین دیا کرنا لایه نین جودا هه یی د نابه را پروژین ناف بریدا، دیا کرنا گرنکی و به هاین هه ر که ره سته کی د هه ر جو ره پروژه کیدا ئەفه ژ لایه کی، ژ لایه کی دیشه لیکۆله ری فیا به دیا رکته ئەو چ په رامینته ر و بنه مایین ریزمانا گشتگیر خۆ د چارچو فنی گوڤه را به هدینیدا دین، کو رۆلی هه ی د ئاراستی دۆخ و ده سته لات و هه گوهورینیدا. لیکۆلین ژ دوو ته وه رین سه ره کی پیکه هیت، ته وه ری ئیکێ نواندا لایه نی تیوری یی با به نی دکه ت، به لێ ته وه ری دووی نواندا لایه نی پراکتیکی دکه ت کو ل دوپف پیدفیی ب نمونه فه با به ت هاتینه شروفه کرن، ل دو ما هه یی گرن گرتن ئەنجامین لیکۆلین هاتینه دیا رکرن.

وشه سه ره کیه کان: پروژین لیکسیکی، پروژین ئهرکی، په رامینته ر، سه ره، ته وا واکه ر.

لیستا هینایان: Cop: فریزا به ستنی، CP: فریزا ته وا واکاری، Agr: فریزا ریکه هفتنی، TP: فریزا تافی، DP: فریزا دیا رکه ری، IP: فریزا تاف و که سی، Spec: دیا رکه ر، Comp: ته وا واکه ر، NP: فریزا نا فنی، VP: فریزا کاری، PP: فریزا به ند، Ap: فریزا هه فالنا فنی.

1. پیتشبهکی

رۆنانیدا ب گشتی و د شروفه کرنا پروژاندا ل دوپف لقه تیوره کێ ب تابه تی، هه رچه نه ده هه ر پروژه ک ب شیوه کێ تابه تی ره فترای دکه ت، به لێ د هه نده ک خالاندا وه که فنی ئیک و دوونه.

1-1 سنوری جوگرافیی لیکۆلین:

کرمانجیا سه ری – گوڤه را به هدینیه – و سنوری زانستی (مۆرفۆسینتاکس، سینتاکس، سیانتیک) ی بخوفه دگرت.

2-1 رینازا لیکۆلین:

ئەف لیکۆلینە ل دوپف رینازا وه سفی – شیکاری هاتیه ئەنجامدان و نمونه ژ زار ده فنی خه لکی هاتینه وه رگرتن. ب ریکا هه نده ک تیکه هین ریزمانا گشتگیر و هه نده ک لقه تیورین (GB) هاتینه شروفه کرن.

پروژین لیکسیکی و ئهرکی ژ وان که تیگورین سینتاکسینه، کو ل گه ل سه ره له دانا لقه تیورین (GB) په بیدا بووین، ده ستنیشانکرنا جورین فان پروژان په یوه ندیبه کا پاسته وخو ب وان که ره سته لاقه هه یه یین رۆلی سه ره ی دین، ژبه رفنی د فان پروژاندا ب په دوو هه یی (ته وا واکه ر، دیا رکه ر) ی پۆله کێ گرن گ دین د په یکه ری

گۆفاری زانکۆی کۆیه بۆ زانسته مرۆفایهتی و کۆمه لایه تیبه کان، به رکێ 6، ژماره 2 (2023) ریکه هوق: وه رگرتن 23 ئایار 2021؛ په سه ندرکن: 29 حوزه بران 2022 توژینه وه ی ریکه خراو: له 12 ئازار 2024 بلا وکراوه ته وه.

ئهمه یی توژمه ر: sheeler.naif@uod.ac

ما فی چاپ و بلا وکرنه وه © 2023 شلیر نايف ئەمین، که به شتن به م توژینه وه یه کراوه یه

له ژیر رهمانه ندی - CC BY-NC-ND 4.0

۳-۱- پرسیارین لیکولین:

۱- د گوفەرا بەھدیندا چ جوداھى د ناقەرا پروژین لیکسیكى و ئەركیدا ھەنە ب پشەرىن ھندەك ژ لقتیورین (GB) بۇچى د ھەردوو جورین پروژاندا بەھاداریا پیکھاتان ب ھەمان رەنگى نییە؟

۴-۱- ناقەروكا لیکولین:

لیکولین ژبلی پشەكى و ئەنجامان، ژ دوو تەوهرین سەرەكى پیکدھیت، تەوهرى ئیکى ب نافی (کەتیکورى و ھندەك تیکەھین ریزمانا گشتگیر) کو تیدا مە بەھسى پۆلین کەتیکوریان کریه و مە داوکى ل سەر کەتیکورین سینتاکسى کریه و جھى و بەھان و ان د بنەما و پەرامیتەراند، ھەرەوسا ئامازە ھاتیکەرن بۇ رۆنانا پروژین لیکسیكى و ئەركى ل دويف (X.Bar) ئى. بەلنى تەوهرى دووى ب نافی (بەراوردکرنا پروژین لیکسیكى و ئەركى ل دويف ھندەك لقتیورین (GB) تیدا وەسفا ھەرتیک ژ پروژین نافرى ھاتیکەرن ل دويف بنەما و تیکەھین لقتیورین (دەستەلات، دۆخ، رۆلین واتاين، جھگهورین).

تەوهرى ئیکى: - کەتیکورى و ھندەك تیکەھین ریزمانا گشتگیر

۱-۱- پولىنکرنا کەتیکوریان:

زارافى کەتیکورى بکاردھیت بۇ ئامازە کرنى بۇ پولاکا دیارکرى کەرەستان، بۇ نمونە (ناف، کار، فریزا نافی، فریزا کارى) ب راما نەکا دى، ئامازى دکەت بۇ وان سېاين فان بەکان ب گشتى لینک کومدکەت، بۇ نمونە کەتیکوریا کارى کەتیکورین وەكى (تاف، ئەسپىنک،... ھند) بخوفە دکریت (Crystal، ۲۰۰۳: ۶۵).

ب فى ئیکى بۇ مە دیاردیت کو کەتیکورى ئەو کومەلا کەرەستایە، کو چەند تاپەتین گشتى ل ژیر ئیک پۆلدا کومدکەت، د چارچوفى فى لیکولیندا کو یا سینتاکسىیە ئەم دئ بەھسى کەتیکورین سینتاکسى (ریزمانى) کەین، مەرەم ژى کەتیکورین وەكى فریزین (لیکسیكى، ئەركى) کو ب ھەمى جیکەوتین کەتیکورین لیکسیكى یین وەكى (ناف، کار،... ھند) دھینەدانان، کەتیکورین ئەركى وەكى مۆرفیمن (نەناسیاری، ناسیاری، دەم، ریککەفتن،... ھند)^(۱) ئەف کەرەستە ژ دەروازا فەرھەنگى دھینتە ھەلبژاردن و دکەفتە د رۆنانا فریزیدا و ب ریکا پرنسیپین (X.Bar) ب کاردکەن و رۆلنى سەرە دینن و وەكى بنەمایەکن سەرەكى کار دکەن بۇ رۆنانا یەکن وەكى فریزان، بۇ نمونە د فریزا نافیدا سەرە ھەردەم ناقە و دپنە فى جورى سەرە، سەرەین لیکسیكى (Trask، ۱۹۹۳: ۱۲۶) (ب فى رەنگى "فریزی ناوى، فریزی کردارى، فریزی ئاولناوى، فریزی بەند لە کەتیکوریە لیکسیکیەکانە (Lexical Categories) ھوہ بەرھەمدین " (قادر، ۲۰۰۷: ۲۵).

دەربارەى فریزین ئەركى، سەرەپین وئ ب دوو شیوانە یان ب شیوی مۆرفیجەکا بەندا ریزمانینە وەكى (ناسیاری، نەرى، ئەسپىنک، تاف، پلا بەراورد،... ھند) یان ژى د شیوی مۆرفیجەکا سەرەخودانە، وەكى سەرەبەکن لیکسیكى کو واتا یەکا فەرھەنگى (لیکسیكى) یا دروست ھەى، وەكى (ناف، جھناف، ھندەك ژ سەرەپین فریزا تەواوکارى،... ھند) (Cook، ۱۹۹۶: ۲۷۴).

د چارچوفى (X.Bar) یندا ژبلی سەرەپین لیکسیكى ھەرەوسا سەرەپین ئەركى ژى دشین بنە جیکەوتین مەزن، پروژین ئەركى بەرھەم (Fattah، 1997: 207).

۲-۱. بنەما و پەرامیتەر و کەتیکورین سینتاکسى:

(جون لوینز) دیاردکەت کو بنەما ھندەك یاساين زمانى یین ھەفیشکن د ناقەرا زماناندا ئەف یاسایە ل دەف ھەمى مروفان د وەکەفن و د ریکخستى و ھویر دەستیشانکرینە و ژ دەیک و باباشە دھینە فەگھارتن بۇ زارۆکان (لوینز، ۱۹۸۷: ۹) و پەرامیتەر بریتینە ژ وان تاپەتین بگورین ریزمانى کو د ھندەك زماناندا ھەنە و یین دیدا نینە و ئەفەپە دپتە ئەگەر ژیکجودابونان زمان^(۲).

بنەمایین گشتى یین ریزمانا جیھانى وەرگرتنا زمانیە (Redford). دیاردکەت زارۆک ل دەستپیکنى فیرى قوناعا سېانتیکى دپت ئانکو کەتیکورین لیکسیكى وەردگرت ل دويفدا یین ئەركى وەردگرت (ئەمین، ۲۰۱۵: ۵۱).

ھەرەوسا (Kedar) دیاردکەت، کو قوناعا کەتیکورین ئەركى پشتى تەمەنى دوو سالیپ دەستپیکدەت و بەرى فى تەمەنى یین لیکسیكى وەردگرت، ئەفەژى راما نا وئ چەندى ددەت کو زارۆک ل دەستپیکنى کەتیکورین لیکسیكى وەردگرت و بکاردھینت بى چ کەتیکورین ئەركى، ئانکو جوداھییەکا دەمى د ناقەرا ھەردوو قوناعین وەرگرتنا کەتیکورین (لیکسیكى، ئەركى) دا ھەپە (ئەمین، ۲۰۱۵: ۵۳). نمونە بۇ ھندەك بنەمایان: بنەمای (سەرەپى ناوہكى، پروژەسازکر، بنەمای لقرنا کەتیکوریان، دۆخ، بنەمایین دەستەلاتى و جھگهورینى، بنەمای بەستنى، بنەمایین تیورا رۆلین واتاين... ھند)^(۳).

دەربارەى پەرامیتەران د جیکر نینە، ژ زمانەكى بۇ زمانەكى دى دھینە گھورین، ژەرفى ژى ئەف لایەنى زمانى پیدفى فیروونینە ئانکو ب رەنگەکن بوماوہى وەرناگرین، بەلکى فیردین. ژ پەرامیتەران: جھى سەرە د فریزیدا، ئاراستا بەخشینا دۆخى بەرەف راست یان چەپە، پەرامیتەرى بکەریاریز و بکەرەنەریز (Crystal، ۲۰۰۳: ۳۳۵) (کەتیکورین لیکسیكى ب پەرامیتەراشە ناھیتە کردان (Cook، 1996: 187).

کەتیکورین لیکسیكى وەكى (N, V) ژ بنەمایان دھینە ھۆمارتن، چونكى د ھەمى زماناندا وەكى ئیکن ھەتا وى رادەى کو بووینە بنیات بۇ جوداکرنا سېاين سینتاکسى یین کەتیکورین دى یین لیکسیكى (Van valin، ۲۰۰۱: ۱۱۶) ئەف ھەردوو کەتیکوریە ب ریکا سالوخەتین خو دى شین جورە ھەفیشکەکن د ناقەرا کەتیکورین جوراوجورین زمانین جیھانى پەیداکن، بەلنى کەتیکورین ئەركى ژەر جوداھییە سېاين وان د زمانین جیھانیدا و ئەف جوداھییە وەدکەت کەتیکورین ئەركى سەر ب پەرامیتەراشە بن (Cook، ۱۹۹۶: ۱۸۷) (بى پتر فى بوچوونى دەسلەپت ئەوہ کو پولىنکرنا مۆرفۆلۆژى (تایپولوچى) بۇ زمانان ھەپە، زمانى کوردى گەلەك کەتیکورین ئەركین ھەین ب بەراوردکر ب زمانین دپترین دەوروہر ژەرفى ب زمانەکن نوسا و دھینتە ھۆمارتن^(۴).

ب فى رەنگى کەتیکورین لیکسیكى و ئەركى کو د پروژین لیکسیكى و ئەركیدا دینە سەرە، جوداھییەکا مەزن د ناقەرا واندا ھەپە و کردارین ریزمانین ھەردوو پروژان ل دويف بنەمایان کاردکەن، بەلنى دەمى دھینتە ھەلبژاردان ھەرتیک ژ پروژین لیکسیكى و ئەركى ژى ھندەك خالین جوداھى د ناقەرا واندا دەرکەفن، نمونە بۇ بنەمایان:

ل دەستېئېكى ئەف جورى رۇئانى بۇ كەتتېگورېين لىكسىكى بوو، بەلى د دويڧدا ئەفنى ھزرى كەشەك و ھەرتىك ژ پروژىن ئەركى (IP,CP) ب پروژى بەرفەھكېين (V) ھاتتە ھۇمارن، ھەرتىك ژ (PP, DP) ب پروژىن بەرفەھكېين (N) ن ھاتتە ھۇمارن(Crystal,2003: 375).

گرنىكا (X.Bar) ن بۇ فان پروژان د و ن چەندىدە، كۇ سىستەمەكى تىككەرتتە بۇ چەندەھا شىوھ و جورىن ياساين ھەمەجور و يەكخستنا وان د ژمارەكە سنورداركرىدا، كۇ ئەف ياساين سنوردار ل كەل ھەمى زمانان بكوخنج(Cook، ۱۳۵:۱۹۹۶، ھەر دچارچوڧى پروژىن رۇئانا فرىزاندا ل دويڧ بنەماين سەرى، دوو جورىن پروژان دھىتە دەستېئېئانكرن، پروژىن لىكسىكى و پروژىن ئەركى (Barwari، ۲۰۰۴: ۲۵)

۱-۴. سالوخەدان رۇئانا پروژىن لىكسىكى و ئەركى:

ل دويڧ لقتىورا (X.Bar) ن كۇ يا تايەتە ب رۇئانا فرىزان، نەبتى كەتتېگورېين لىكسىكى دشىن بنە سەرى د پروژىن سىنتاكسىدا، بەلكى كەتتېگورېين ئەركى ژى دشىن بنە سەرى د پروژىن مەزىن ئەركىدا وەكى مۇرفىمىن (ناسىارى، نەناسىارى، رېككەفتى، تىنس،... ھتد(Fattah، ۲۰۷، 1997) :تەرڧى چەندى ھەرتىك ژ وان پروژان ھندەك پىكھىنن ھەين ئەوژى (سەرى، دياركەر، تەواوكر، سەربار)، ل سەر بنەماين فان پىكھىنان دى جوداھىن د ئاڧەرا پروژىن ئەركى و لىكسىكىدا دياركەين:

۱. سەرى: نىك ژ وان كەرسىتىن سەرىكى و بنەرەتە بۇ رۇئانا فرىزى، ل دويڧ بنەماين ناوھكىوون ھەبوونا وئى يا فەرە، چونكى دىتە ناسنامە بۇ جورى فرىزى (Barwari، ۲۰۰۴، 23) ب فى رەنگى كەتتېگورېين لىكسىكى دىنە سەرى د پروژىن لىكسىكىدا، كەتتېگورېين ئەركى دىنە سەرى د پروژىن ئەركىدا، ل فىزى ئايا جوداھى د ئاڧەرا فان ھەردوو كەتتېگورېياندا چىيە؟ ئايا كارىگەريا خول ل سەر رۇئانا پروژىن رىزىمانى ھەيە ؟

د بەرسقىندا د بىژىن، بەلى جوداھىيا ھەي و ئەف سچايە د پروژىن واندا رەنگەدەن كۇ برىتتە ژ :

أ- پروژىن ئەركى كۇ سەرىبىن وان مۇرفىمىن رىزىمانىنە "گىرەكى رىزىمانى، جورە گىرەكىكىن ئەركەكانىان ئامازەكدەن بە پىوھەندىيە رىزىمانىيەكان، ئەجۆرە گىرەكانە بوونيان لە ژىر دەستەلاقى رىزىمانى زمانەكەدا" (فەتاح و قادر، ۲۰۰۶: ۴۹)، بەلى كەتتېگورېين لىكسىكى وەكى لىكسىجەكى ئانكو خودان واتايەكا وەسفىنە، ژىلى سەرىن فرىزا بەند نەبن^(۵). كەتتېگورېين ئەركى دىنە دوو بەش ھندەك ژوان واتا وەسفى ددەن ھندەكىن دى يا رىزىمانى، سەرىبىن لىكسىكى ژىرەكو دشىن واتايەكا وەسفى بدەن، دشىن برىاردەرى جورى پروژەى و پىشسىنيا سچاين فرىزى ژى دھىتەكرن ب رىكا وى سەرى، كۇ واتايەكا وەسفىيا ھەي ئەفە ژىلى ھندى كۇ سەرى ھەلگىرى ھەمى زانبارىن سچانتىكىيە بۇ فرىزى (Tallerman,1998: 93).

ھندەك ژ وان واتا وەسفى ددەن ھندەكىن دى يا

ب- لىكسىكى ژىرەكو دشىن واتايەكا وەسفى بدەن، دشىن برىاردەرى جورى پروژەى و پىشسىنيا سچاين فرىزى ژى دھىتە كرن بە رىكا وى سەرى، كۇ واتايەكا وەسفىيا ھەي ئەفە ژىلى ھندى كۇ سەرى ھەلگىرى ھەمى زانبارىن سچانتىكىيە بۇ فرىزى(Tallerman,1998: 93).

ھەبوونا سەرى (ناوھكىوون): كەتتېگورېين لىكسىكى (A, N, V, P) دىنە سەرى بۇ كەتتېگورېين سىنتاكسى وەكى . (AP,NP, VP, PP) كەتتېگورېين ئەركى وەكى (مۇرفىمىن) تاف، رىككەفتى، ناسىارى، نەناسىارى، Ø، مود، ئەسپىكت، دەمى داھاقى، پلا بالا و بەراورد، ئامرازىن بەستى، گازىكرن، دوخى تىان، ... ھتد (ھەرتىك ژ فان جورە فرىزەكە ئەركى بەرھەم دھىتت، كۇ ل ژىر سى جورىن سەرىكى دھىتە پولىنكرن (IP, DP, CP) نمونە بۇ پەرامىتەرەن:

پەرامىتەرەن چمى سەرى:

ئەف پەرامىتەرە د فرىزىن لىكسىكى و ئەركىدا جوراوجورن د پروژىن لىكسىكىدا (PP, NP) سەرىبىن دەستېئېكى، (AP, VP) سەرىبىن دوماھى، بەلى پروژىن ئەركى ب سى جورانە: سەرىسەرەتا، وەكى (Cop, CP, Agr, TP) فرىزىن دوخى گازىكرن و تىان سەرىكۇتان، ھندەك فرىزىن دياركەرى سەرىن وان ب تى دھىت نى ديارىكار و تەواوكر وەكى ئاڧى تايەت و جىئاڧ. (ئەمىن، ۲۰۱۵: ۲۱۶).

۱-۳. پروژەسازكرن و (X.Bar)

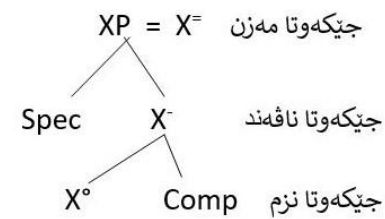
پروژەسازكرن نىكە ژ بنەماين ھەرەگرنگ بۇ تىورا دەستەلات و بەستى، ئەف بنەمايە رادىت ب نواندا تايەتەندىن دەروازا فەرھەنگىا كەرەستان د چارچوڧى رۇئانا رىستىدا، ل دويڧ فى بنەمايە پىتقىھە لئەكەتتېگورېيكرا ھەر ئانجەكى د ھەمى ئاستىن نواندىندا بېتتە دەربرىن، ئەفە ب رامانا وئى نىكى يە كا چەوا ئايەتەمەك (كەرەستەك) ل كەل تەواوكرى خو دھىتە ھەلپژاردن (Crystal، ۱۹۹۳: ۳۷۵). پروژەسازكرن (جىكەوتە) ھەر كەرەستەكى د ھەر ئاستەكى نواندىندا (Ss, Ds, Lf, Jpf) بن كارىگەريا فەرھەنگىدا دەرەكەڧىت(Chomsky، ۱۹۸۱: ۲۹) و جىكەوتەيا كەرەستەبەكى برىتتە ژ بەرفەھكرا وشا سەرى و سى جورە پروژە ل دويڧ ئاستى دەرەكەڧتتا كەرەستەى دھىتە دياركرن.

ژ لايى پروژەسازكرنقى، پروژىن لىكسىكى و ئەركى ھەمان پىكھات ھەنە ئانكو (سەرى، دياركەر، تەواوكر)، بەلى ژ لايى ژمارا دياركەران و ھەبوون و نەبوونا مادبا سەرى و چمى دەرەكەڧتتا تەواوكرى جوداھىيەكا مەزن ھەيە د ئاڧەرا پروژىن لىكسىكى و ئەركىدا.

(X.Bar) كۇ برىتتە ژ كۆمەكا ياساين گشتگر بۇ رۇئانا پروژە (فرىز) ان، ب رىكا وان باران (-) دەربرىن ژ ئاستىن جودا جوداين رۇئانا پروژى دكەت ب فى رەنگى (Crystal، 2003 375):

X= جىكەوتا مەزن (مەزىنەن پروژە)
 X⁻ جىكەوتا ئاڧەند (نىڧى)
 X^o جىكەوتا نزم (سەرى)

ب فى داىگرامى دەربرىن ژى دھىتەكرن، كۇ لگەل رىڧقىسا لاتىنى دگونجىت و ل سەر فى بنەمايە مە نمونىن خو ب رىڧقىسا لاتىنى شىسىنە

تەواوكەر برىتپە ژ وى ئەركىن كەرستەك وەردگىت د چارچوقى رونا رستە و فرىزاندا (Crystal, 2003: 90) بۇ پەرامىتەرى سەرى بىن گىرگە.

د چارچوقى پروژىن لىكسىكىدا ھندەك سەرە ھەبوونا تەواوكەرىنى بىن ئىشەتەن دىنە دوو بەش ھىندەك بۇرقتى دادىنن وەكى (كەتىگورىيا كار) ى، بەلى ھندەكەن دى مەرج نىپە ھەمى دەمان تەواوكەر ل گەل ھىت، دەر بارەى پەيوەندىا (سەرە و تەواوكەرى). Fukui (دياردەكت كو پەيوەندى د ناقەرا سەرەى و تەواوكەرىدا د فرىزىن لىكسىكىدا پەيوەندىيەكا واتاىپە، د دەمەكىدا يا پروژىن ئەركى پەيوەندىيەكا رىزماىپە، چونكى ھەلبۇاردنا مۇرفۇلۇژى و كەتىگورى ھەنە (Fukui, 1986: 60-61) بىگومان ئەفەژى د زفرىت بۇ سروسىتى سەرەىن پروژىن ئەركى و لىكسىكى.

ژ لايىن ژمارا تەواوكەرىن كەتىگورىن لىكسىكى چىدىت ئىك يان پىرېت، بەلى سەرەىن ئەركى ب تى ئىك تەواوكەرى ھەى و نابىتە ئەرگىومىنت (Cook, 1996: 187).

ژ لايىن جورى كەتىگورىقە، تەواوكەرىن سەرەىن لىكسىكى د شىوېن جوداجودادان وەكى (NP)، مۇرفىمېن بەندىن رىزماى وەك (ەك، ان)، لارستە، فرىزىن بەند (وەكى ھەقالكار)، فرىزا ھەقالنافى ... ھتد)، بەلى د پروژىن ئەركىدا، تەواوكەر ژبى ھندى كو بۇرقتى ھەروسا ھندەك كەتىگورىن دياركرى و چىگىرن (ئەمىن، ۲۰۱۵: ۶۴) ب فى رەنگى:

[I : VP]

[C : IP]

[D : NP]

۳. دياركەر Spec: د چارچوقى لقتەتورا رۇنانا گرىيان (X.Bar) ىدا، دياركەر برىتپە ژ وى كەرستى ل گەل كەتىگورىا ئىك بارى (X كۇمدىت ژ پىخەمەت بەرھەمچىنانا كەتىگورىا دوو بارى (X) = (Crystal, 2003: 426) دەر بارەى فى پىكھىنەى جوداھىيەكا مەزن يا ھەى د ناقەرا پروژىن لىكسىكى و ئەركىدا، ژ لايىن (دۇخ، جور و ژمارا كەتىگورىيان، ھەبوونا كەتىگورىيان، رۇنان و پەيوەندىا رىزماى و واتاى) ل گەل سەرەىن فرىزى.

د پروژىن لىكسىكىدا پەيوەندىيەكا ھىز د ناقەرا دياركەر و سەرەىدا نىنە، چونكى ئاراستى دۇخى و بەخشىنا وى ھەردەم بەرەف تەواوكەرىيە، بەلى د پروژىن ئەركىدا پەيوەندىيەكا ھىز د ناقەرا سەرە و دياركەرىدا ھەى ب تايەت د ئاراستى بەخشىنا دۇخىدا، كو ھەردەم بەرەف دياركەرىيە، ئەفەژى د زفرىت بۇ جوداھىيا مىكانىزما بەخشىنا دۇخى د ھەردوو جورىن پروژاندا.

ژ لايىن جور و ژمارا كەتىگورىياقە چىدىت چەند كەتىگورىيەكەن جوداجودا ل چىنى دياركەرى پروژى لىكسىكى ھىن د فى وارېدا (بائىز عومەر) دىلېت "سى جورىن دياركەران ل بەرى سەرەى د گرىنا ناقىا سادىا مەزىكرىا گوڧەرا بەھىدىندا ھىن كو بەرناف و فۇرم و ھەقالناش" (ئەحمەد، ۲۰۲۰: ۹۴)، وەكى:

ئىك ژ نەخوشترىن ھەلوېستان،

ت. كەتىگورىن لىكسىكى دىنە دوو بەش ھەك ژوان ژ كۇمەلەكە قەكرىنە وەكى (ناف، كار)، بەلى سەرەىن فرىزا بەند ئانكو (ئامرازى پەيوەندى) سەرب كۇمەلەگا داخراوہ (Cook, 1996: 187).

ج- ژ لايىن فۇرمىقە بەھرا پىزا كەتىگورىن لىكسىكى د سەرەخونە ژبى ئامرازىن پەيوەندى، بەلى كەتىگورىن ئەركى چىدىت د بەند يان سەرەخون، "سەرەىن ئەركى چىدىت د بەتالبن، ئانكو ھەبوونەكە فۇنەتىكى نەبىت" (ئەمىن، ۲۰۱۵: ۶۳) وەكى ناقى گىشتى دەمى ب رىكا فرىزا دياركەرى (DP) دھىنە شروفەكرن، (Radford) دياردەكت كو فرىزىن دياركەرى يىن سەرەىن وان ب شىوېن (Ø) يىت ب سەرە دەرەبەر دھىنە ناقىكرن (Radford, 1997: ۹۸) ئانكو ھەمى دەمان نابنە فرىزىن پىر (Full Phrase)، بەلى سەرەىن لىكسىكى حازبوونا وان د رۇنانىدا يا پىتقىشە ژىخەمەت ھندى دا فرىز د پىر بن، ئانكو د ھەمى ئاستىن نواندىدا ھەبوونا خو ھەبىت.

د- سەرەىن پروژىن لىكسىكى ھەلبۇاردنا (سپانتىكى، كەتىگورى) ھەى، چونكى كەتىگورىن لىكسىكى دىنە پىرىدىكەت و لەقەكەتىگورى بۇ دھىتەكرن، ژ لايىن ژمارى و جورى كەتىگورىقە شىانېن ھەلبۇاردىن ھەنە، بەلى كەتىگورىن ئەركى نابنە پىرىدىكەت ئانكو ھەلبۇاردنا (سپانتىكى) ب تايەت نىنە (ئەمىن، ۲۰۱۵: ۶۱) دەر بارەى ھەلبۇاردنا كەتىگورى، ھەر فرىزەكا ئەركى سەرەىن وى كەتىگورىيەك يان پىر يا ھەى وەكى تەواوكەر ھەلبۇزىرىت، ب فى رەنگى:

"سروسىتى كەتىگورىا (C) ھەردەم (IP) ھەلبۇزىرىت وەك تەواوكەر، سروسىتى (I) ھەردەم (VP) ھەلبۇزىرىت وەكى تەواوكەر، (D) بەھرا پىر (NP) ھەلبۇزىرىت وەك تەواوكەر" (ئەمىن، ۲۰۱۵: ۵۹). ژبى ھەلبۇاردنا كەتىگورى (ئەركى)، سەرەىن ئەركى ھەلبۇاردنا مۇرفۇلۇژى ھەى ب تايەت بۇ مۇرفىمېن بەندىن رىزماى "ئەم مۇرفىانە ھەستىارن بەرامبەر بە تايەتە جىكانى بىجەكان، بەواتاى ئەوەى ئەمچۇرە گىرەكانە ھەستىارن لەوەى پولى سىنتاكسى تايەت ھەلدەبۇزىرن بۇ پىئوئوسانىان" (فەتاح و قادر، ۲۰۰۶: ۵۴) بۇ ئوونە:

خوار (V) < - فن ، فن >

پىرىدىكەت ئەرگىومىنت ئەرگىومىنت

I° < - VP > نابنە ئەرگىومىنت، چونكى

C° < -IP > نابنە پىرىدىكەت ئەرگىومىنت، چونكى

D° < -NP > نابنە ھەلبۇاردن

۲. تەواوكەر: تىگەھى تەواوكەرى سەرەىن ئەركى بىن جوداھى ژ تىگەھى وى د پروژى لىكسىكىدا، ئەفەژى د زفرىت بۇ سروسىتى سەرەىن ئەركى و لىكسىكى، ب تايەت ژ لايىن ژمارى و جورى كەتىگورىن، رولى واتاى و سروسىتى پەيوەندىن ... ھتد.

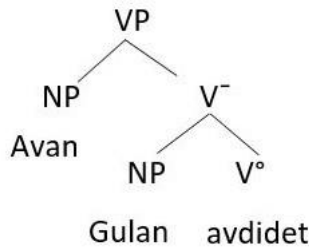
(وهچه ئاراسته) تیکههنی دهسته لاتی جیهه جیدیت (Cook, 1996: 241) کو دینژیت:

(A) دهسته لاتی ل سەر (B) دکهت ئەگەر:

1- (A) دهسته لاتندار بیت.

2- (A) و (B) وهچه ئاراسته کرنا ئیک بکهن.

بۆ نمونه: *Avan Gulan avdidet*

د نمونا ل سهریدا ل دویش تیکههنی دهسته لاتی (خوشکینیی) (NP, V°) وچه ئاراسته کرنا ئیکودوو دکهن و (V°) دهسته لاتنداره، ئەفه ژلی هندی کو چ بهر بهستهک (ا) د ناههرا واندا نینه کو دهسته لاتنداریا (V°) راکریت.

د پروژین ئەرکیدا دهسته لات ب تیکههنی (خوشکینیی) رۆلی خو نابینیت، چونکی ب تیکههنی سهره ئاراسته کرنی دهسته لاداری جیهه جیدکته (ئهمین، 2015: 72) کو دینژیت:

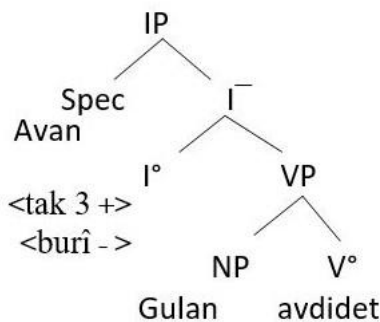
(A) دهسته لاتی ل سەر (B) دکهت ئەگەر و ب تخی ئەگەر:

1- (A) دهسته لاتندار بیت.

2- (A) سهره ئاراسته ل سەر (B) بکهت.

3- چ بهر بهست د ناههرا (A) و (B) یدا نهبن.

ئەف جوهره تیکههه یی دهسته لاتنداریی د پروژین ئەرکیدا یی گونجاوه، چونکی بکه ل هھی Spec دهیت و ل ویری دۆخی وهر دگریت، ژلی فنی چهندی تیکههنی ههفینشانیی رۆلهکئی کاریکهگر دینیت ب وی ئیکئی کو ب سجا یین ریککهفتنییه گریدایه ب تاییهت سجا یین (سهره- دیارکهر) ژ لاتی (کەس، ژماره، نفس، دۆخ) یشه و ب فنی ریککهفتنی سهره دهسته لاتنداریی ل سەر (Spec) ی دکهت، بۆ نمونه:

سهره رای فنی چهندی ژ لاتی هه بوونییه کهرهسته کئی ب ئارازویه چیدیت ئیک یان پتریت (Carine, 2002: 128) چیدیت هھی دیارکهری ههر نه بیت، بۆ نمونه د فریزین بهندا هھی دیارکهری نینه (سلێفانهی، 2007: 64).

د پروژین ئەرکیدا دیارکهر ژلی هندی کو هھی وی یی بخۆرتیه، ب تاییهت د پروژی (IP) یدا، ههروهسا ههتا راده کئی زور کهتیکوریا وی ژ یی دیارکهریه، کو چیدیت (NP) یان (DP) بیت و هھی ئیک دیارکهری ب تخی ههیه (Fukui, 1986: 33) وهکی:

Lavînê demjmêrek kirî

IP _____ Spec / I⁻

Lavînê <kes + ‘taf +>

I⁻ _____ Comp (VP) / I^o

demjmêrek kirî <burî +>

< tak 3 +>

ژ لاتی رۆنانیه هھی دیارکهری پروژین لیکسیکی هه کئی نه ئه رگیومینتیه، چونکی د پروژین لیکسیکیدا رۆلی واتایی دهیته دانا ب تهواو کهران و ب تاییهت ژ لاتی ههردوو سهره یین دۆخه ر (کار، ئامراز) (سلێفانهی، 2007: 61) و په یوهندیا سهره یی لیکسیکی ل گهل دیارکهری وی پتر په یوهندییه کا واتاییه، چونکی دیارکهر لاپهکی ژ لایین سهره یی دیارکته (Corbett, 1993: 297).

دهراره یی پروژین ئەرکی (Fukui) دیارکته "تاکه په یوهندییا ریزمانی د ناههرا سهره یی ئەرکی و هھی (Spec) ی بریتیه ژ ریککهفتنی و چ په یوهندییه کا دیت د ناههرا فان ههردوو ههماندا په یدانابیت" (ئهمین، 2015: 124) و هندهک پروژین ئەرکی وهکی (Spec: IP) دشیته بنه هه کئی ئه رگیومینتی، بهلی (Spec: CP) نه شیت بنه هه کئی ئه رگیومینتی.

تهوهری دووی: بهراورد کرنا پروژین لیکسیکی و ئەرکی (ل دویش هندهک لقه تیورین ((GB)):

1-2- لقه تیورا دهسته لاتی:

دهسته لات ئیکه ژ وان په یوهندیین رۆنانی یین گریگ، کو کهرهستین به هادار و یی بها ئیک د قافیتریت، ئەفه ژلی وی رۆنانا هه ره میا بۆ کهرهستان جیهه جیدکته، روله کئی مهزن د پولینکرنا کهتیکوریان و بهخشینا دۆخی و دانانا سنوران بۆ ههگوهورینا کهرهستان دادنیت (باقر، 2002: 148).

ژ لاتی تیکههنی دهسته لاتنداریی جودا هیه کا مهزن د ناههرا پروژین لیکسیکی و ئەرکیدا ههیه، د پروژین لیکسیکیدا ل سهر بنه مانی په یوهندییا خوشکینیی

دۆخنی واتای پتر گریدای پروژین لیکسیکیه، چونکی د پروژین ئەرکیدا دۆخنی رۆنانی هیه و ئەف دۆخه پستی پروسا جگهورینی دهیتته بهخشین (Fukui, 1986: 61-60).

دۆخنی واتای ژ لاین سهرهین لیکسیکیه دهیتته بهخشین ب ئاراستهتی تهواوکهراشه، چونکی ل سهر بنه مای ل فکرا کەتیکوری تهواوکهر دهیتته ههلبژارتن، ئەف جوره په یوهندیه د ناچهرا (سهره - دیارکهر) یدا نینه (Corbett, 1993: 57).

ژ لاین میکانیژما بهخشینا دۆخیه، پروژین لیکسیکی ب میکانیژما (سهره - تهواوکهر) دۆخی د بهخشن، بهلی د پروژین ئەرکیدا ب میکانیژما (سهره - دیارکهر) دۆخ دهیتته دان (Haegman, 1994: 159). ههر د فی بواریدا (چومسکی) جوداهین د ناچهرا دوو دوخاند ددهته دیارکن بۆ دوو جهمان کۆ فریزا ناخی تیندا ههردکهفیت، جارەکی دەمی ل جهمی تهواوکهری دهیت، و جارەکا دی دەمی ل جهمی دیارکهری دهیت، بهلی پنی ئیکنی ب دۆخی واتای ددهته دیارکن، چونکی تهواوکهری په یوهندیه کا واتای هیه ل گهل سهرهین فریزی، پنی دوی دۆخی رۆنانیه، چونکی پستی جگهورینی دهیتته بهخشین (Chomsky, 1981: 171 - 170). بۆ نمونه:

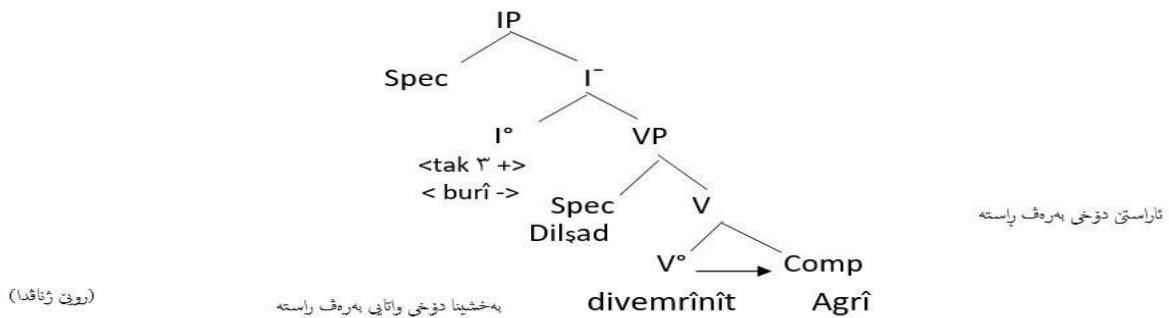
د فونال خواریدا، کۆ پروژەکی ئەرکە ژبەر تینگهه سهره ئاراسته کرنی (I°) دشیت حوکی ل پروژی (IP) ههمین بکەت ژبلی (VP) نهیت، چونکی (VP) بهر بهسته بۆ دهسته لاتی، ب ریکا هه فینشانیا بکهری و کاری ژ لاین (کهس، پله داری، ژمارئ) فه کۆ مۆرفیا ریککهفتنی (ت) یا ل دو ماها کاری هاتی بۆ کهسی سینی تاک د زفریت و بکهر ژی هه مان کهسه، ئانکو ریککهفتن د ناچهرا (سهره = I°) و (دیارکهر = Avan) یدا رویدا به. ب فی ریکنی بکهری رستی دۆخدار دیت. ب فی شیوهی بۆ مه دیاردیت کۆ تینگهه دهسته لاتدارین د پروژین لیکسیکیدا ل سهر بنه مای و هه ئاراسته کرنیه، بهلی د پروژین ئەرکیدا ل سهر بنه مای سهره ئاراسته کرنیه. د پروژین لیکسیکیدا (P,V) سهرهین کاریگهرن، بهلی د پروژین ئەرکیدا هه فینشانیا سپاین ریککهفتنا دیارکهری ل گهل سهرهین ئەرکی (D, C, I) کاریگهرا خوهیه د دهسته لاتیدا.

۲-۲- لقه تیورا دۆخی:

پروژین لیکسیکی جوداهیه کا مهن هیه ل گهل پروژین ئەرکی ب تاییهت ژ لاین (جوری دۆخی، میکانیژما بهخشینا دۆخی، ئاراستی بهخشینا دۆخی).

د لقه تیورا دۆخیدا، دوو جور دۆخ دهیتته دهستینشان کرن، دۆخی (بنجی، رۆنانی). دۆخی بنجی پنی په یوهندیاره ل گهل رۆنی ژنافا و گریدای دۆخی واتایه، دۆخی رۆنانی ژی پنی په یوهندیاره ب رۆنی ژسهرفه و ریزبوونا کهرستان د رۆنانیدا.

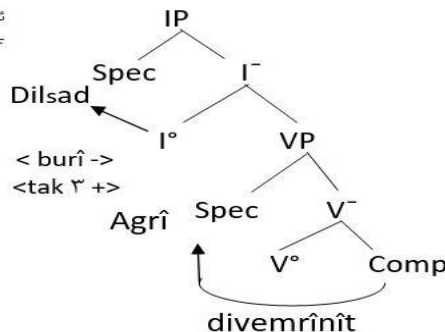
Dilşad agrî divemrînit

(رۆنی ژنافا)

بهخشینا دۆخی واتای بهرەف راسته

ئاراستی دۆخی بهرەف چهپه پستی جگهورین رویدا به (رۆنی ژسهرفه)

گۆڧارى زانكۆى كۆپه بۆ زانسته مرؤفايهتى وكۆمهلايهتپهكنى

دوخنى بنجى گرئداى رۇلى و اتايپه ئەفە ژ لايەكى، ژ لايەكى دېشە ھەر كەرەستەكنى رۇلى و اتايى وەرگرت دېتتە ئارگيومىنت، ھەر ئارگيومىنتەك زى ب تنى رۇلەكنى و اتايى وەرگرت (Culicover، 1997:37).

پروژىن لىكسىكى پەيوەندىپەكا راستەوخو ب فى تيورىقە ھەبە، چونكى دىشىن بېنە پرىدىكايت (دۇخدر) و ئارگيومىنت دېتتە دۇخ وەرگر، ژ سەرەبىن لىكسىكى ھەر ئىك ژ (كار، ئامراز) دىشىن بېنە پرىدىكايت و تەواوكەرىن وان كو دىشويى (NP) دانە، دېنە جھىن ئارگيومىنتى، ژبلى فى چەندى ئەگەر ھەر ل وى جھى (NP) ھاتىبەنە بەرھەم، ئەو جھ ب جھەكى و اتايى دھىتتە ھژمارتن، چونكى ھەمى جھىن ئارگيومىنتى ب جھىن و اتايى دھىتتە دانان، بەلى مەرج نىنە ھەمى جھىن و اتايى بېنە جھىن ئارگيومىنتى. (Cook، 1996:176) بۇ نمونە (Spec : VP) جھەكى و اتايى، چونكى بگەر ل وىرى دھىتتە بەرھەم و رۇلى و اتايى ژ (V⁻) وەرگرت، بەلى دەمى بگەر جھگۆھوربىن دكەت بۇ (Spec: IP) ب مەرەما وەرگرتا دۇخنى نومىنتىف، ل وىرى ئەو جھ دېتتە جھەكى ئارگيومىنتى.

دەربارەى پەيوەندىا دۇخى ب لفقە تيورا رۇلىن و اتايىشە (فيان ابراهيم) دېئوت: "... تيورا رۇلىن و اتايى ژى (سىتارول) دياردكەت، كو ھەر كەرەستەكنى رۇلى و اتايى نەبىت د پارزەنەرى (فلتەر) دوخيرا دەرباز نايبت، ئانكو ھەتا كەرەستەك دۇخى وەرگرت كەرەكە رۇلەكنى و اتايى ھەبىت" (ئىبو، 2015: 8).

ئەفە ژبلى ھندى كو تايەتپيا دركاندا فۇنەتپىكى ددەتە وى كەرەستى رۇلى و اتايى وەرگرتى، چونكى ھەر (NP) يەكا دەرکەفتنا فۇنەتپىكى ھەبىت و دۇخ نەبىت دى بېتە (NP*) (Chomsky، 1980:20).

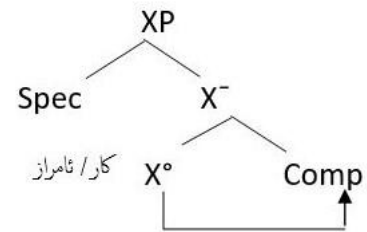
دەربارەى پروژىن ئەركى، ژبلى ھندى كو چىدىبىت دەرکەفتنا فۇنەتپىكى نەبىت، ھەرەسا نەشىن رۇلى و اتايى ژى بدەنە تەواوكەرىن خو، چونكى تەواوكەرىن وان نابنە ئارگيومىنت (Cook، 1996:187) ھەر د فى بوارىدا دھىتتەگوتن، كو جھى تەواوكەرىن (IP) كو دېتتە (VP) نايبتە ئارگيومىنت، ھەرەسا جھى دياركەرى پروژى (CP) ئانكو (Spec: CP) نايبتە جھەكى ئارگيومىنتى (باقر، 2002: 116). پىنشىھە وى چەندى دياركەرىن كو سەرەبىن پروژىن ئەركى و اتايەكا پوت (نەبىستراكت) ھەبە نازفريت يان ئامازى ناكەت بۇ تىشتەكى ل دونياىا ژ دەرەفە. (Corbett) دياردكەت، كو سەرەبىن ئەركى نىشانانا و اتايى نىنە، ب فى رەنگى نەشىت رۇلى و اتايى بدەتە تەواوكەرىن خو، چونكى ھەلبژاردنا وان بۇ تەواوكەرىن وان ل سەر بىنەماپى ھەلبژاردنا كەتپگورىپە (Corbett، 1993: 53-52).

ھەرەسا (Chomsky) دياردكەت كو د چارچوڧى پروژىن ئەركىدا، تەواوكەرىن ھەبى بەلى پروژىن ئەركى ب ھەلبژارتنا و اتايى تەواوكەرىن خو ھەلبناژىرن، ئانكو رۇلى و اتايى نەشىن بدەنە تەواوكەرىن خو و ب فى رەنگى جھىن تەواوكەرىن وان ب جھىن نەواتايى دھىتتە دانان (Chomsky، 2002:27) ل سەر فى بىنەماپى ھەر كەرەستەكنى رۇلى و اتايى نەبىت، نايبتە ئارگيومىنت، بەلى دەربارەى جھى دياركەرى رەفتارەكا دى ھەبە بۇ نمونە د پروژىن ئەركىدا ژ لايى رۇنانا و اتايىشە جھى (Spec) ب

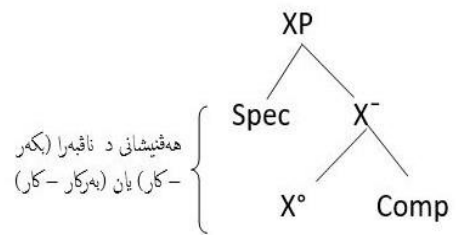
ئەفە ميكانيژما بەخشىنا دۇخى، ئاراستى دۇخى ژى د گۆھوربت، چونكى ئەگەر رىزركنا كەرەستىن رستى د رويى ژ نافدا ب فى رەنگى بىت (SVO) (۷) ئەفە ئاراستى دۇخى دى بەرؤفاژى ئىك بىت.

جوداھيا دۇخى د پروژىن لىكسىكى و ئەركىدا، دېتتە ئەگەر كو ھەتا نافكرنا وان كەرەستىن دۇخى وەرگرتن د رويى ژ نافدا و سەرەفە جوداھى بگەڧىتى، د پروژىن لىكسىكىدا رۇلىن و اتايى وەكى (كارا، كارتىكرى) ددەتە (بگەر، بەركار) ى، پروژىن ئەركى دۇخى رۇنانى (نومىنتىف، ئەكوزەتيف) ددەتى، ژبلى فان دۇخى ئىزگەتيف د گوڧەرا بەھدىبىيدا دھىتتە دېتن، د پروژىن ئەركىدا پروسا رىككەڧتى (ھەڧىشانىيا سەرە و دياركەرى) رۇلەكنى مەزن د بەخشىنا دۇخىدا دىبىت.

ميكانيژما بەخشىنا دۇخى و اتايى د پروژى لىكسىكىدا:

ميكانيژما بەخشىنا دۇخى رۇنانى د پوژى ئەركىدا:

۲-۳. لفقە تيورا رۇلىن و اتايى:

ئىكە ژ لفقە تيورىن (GB) كو يا گرئداپە ب دياركنا پىدڧىن كارى، كو د ژمارەكا رۇلىن و اتايىدا دھىتتە دەربرىن (Trask، 1993:279) فى لفقە تيورى پەيوەندى ب دۇخ و دەستەلات و جھىن و اتايى و ئەرگيومىنتاشە ھەبە، ئانكو پەيوەندى ب دۇخى و اتايى و رۇنانا و اتايىا رستە و فرىزىفە ھەبە، ئەفەژى ب رىكا ھندەك بىنەمايان، ژ وان: (a) دېتتە دۇخدرەكا دۇخى بنجى بۇ (NP) ئەگەر و ب تنى ئەگەر (a) شىا رۇلى و اتايى بدەتە (NP) ى (Chomsky، 1986:193) ب فى رەنگى دياردبىت كو

بئزین کو د پروژین لیکسیکی و هندهک ژ پروژین ئەرکیدا، هەردوو جورین جھگهورینان (فەشارتی، ئاشکرا) دەینەدەت، ب تايهت دەمی (DP /NP) جھگهورینی دکەت بۇ مەرەمێن دۆخی یان جیبه جیکرنا پروژە سازیا فرەوانکری.

دەربارە جوری ئیکنی یی جھگهورینی (سەرە - سەرە)، سچایین ب هیز و بئەیزین پروژین ئەرکی رۆلەکی کارگەر تیدا دبین، چونکی سچایین ب هیز دبنتە ئەگەرکی کارگەر د پروسا پشکینیدا، ئەگەر سچایین ریزمانیین بەیزبوون ئەف ل دەمی پشکینیی دئ سەرە یی لیکسیکی ب هەمی سچایین وی یین واتای و دەنگی بۇ خو راکشیت و ل دەف خو جیکر دکەت، ئەفنی پروسی دبیزنی جھگهورینا ئاشکرا (۸).

ئەگەر سچایین سەرە یی ئەرکی د بئەیزبوون، د فی دۆخیدا سەرە یی پروژی لیکسیکی جھگهورینی دکەت بۇ دەف سەرە یی پروژی ئەرکی دا پشکینیا سچایان بکەت، بەلی بی کو سەرە یی پروژی لیکسیکی چ ژ سچایین خو یین واتای و دەنگی ل گەل خو فەگوهیزیت دەمی جھگهورینیدا، ئەفنی چەندئ دبیزنی لئینا کورت (باقر، ۲۰۰۲: ۲۱۴-۲۱۵) د زمانی کوردیدا جھگهورینا کاری بۇ پشکینیا سچایان یا کورتە، چونکی کار د پروژی ژ سەرەدا بەری بکەری ناکەشیت ژبەرفنی ئیکنی جھگهورینا کاری یا فەشارتیه. بۇ نمونە:

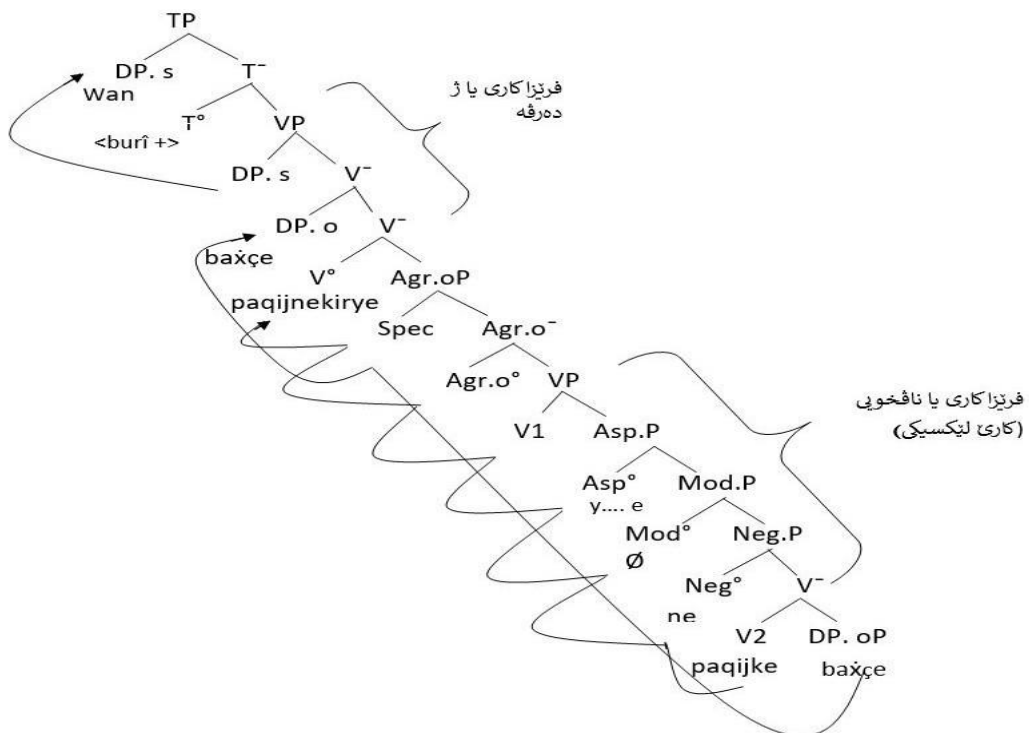
دوو رەنگانە، (Spec: CP) جھەکن ئەئارگیومینتییه و دەرفە ی چارچو فی رستی و ریزکرنا کەرەستین رستییه، بەلی (Spec: IP) جھەکن ئەارگیومینتییه، چونکی بکەر ل ویری جینشین دبیت و دۆخی رۆنانی (نومینتیف) ژ لاین (I) یشە وەر دگرت ب هەمان رەنگی (Spec: DP) دەمی فریز د دۆخی خستە پالیدا بیت، دەربارە یی فی ئیکنی (Fukui) دبیزیت: جھین (Spec: IP) و (Spec: DP) چ جارن ب ئەارگیومینتەکی ناهینە تزیکرن د رۆنی ژ ناڤا، بەلکی ب ریکا جھگهورینی د رۆنی ژ سەرەدا ئەف هەردوو جھە ب ئەارگیومینتان دەینە تزیکرن (Fukui, 1986: 64).

۲-۴- لقه تیورا جھگهورینی:

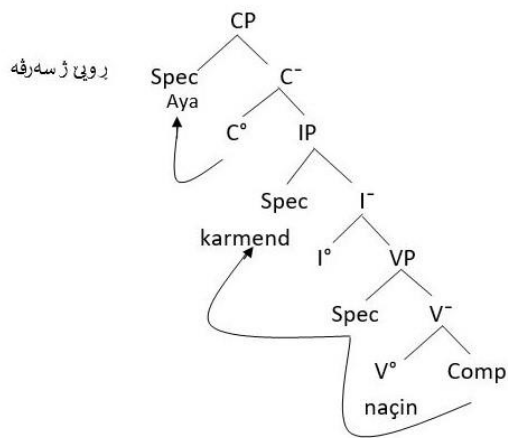
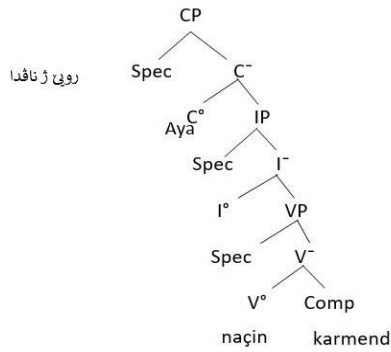
د لقه تیورا جھگهورینیدا سنی جورین جھگهورینان دەینە دیارکرن (Radford, 1997: 216-217) ژ وان:

- ۱- جھگهورینا سەرە یی پروژین لیکسیکی (کاری) بۇ دەف سەرە یی پروژەکی دی وەکی پروژی (ریککەفتن، تاف).
 - ۲- جھگهورینا ئەارگیومینتان ژ جھەکی بۇ جھەکی دی د چارچو فی رستیدا، ئانکو جھگهورینا ئەارگیومینتی.
 - ۳- جھگهورین بۇ دەرفە ی سنوری رستی بۇ ناڤ پروژی (CP)، ئانکو جھگهورینا ئەارگیومینتی.
- جھگهورین د چارچو فی پروژین لیکسیکی و ئەرکیدا ییتشیه ل دویف هندەک بەمایان بیت دا رۆنان بەینتە پاراستن، بەلی ییتشیه وی چەندئ ژ ی

Wan bağçe paqijnekirye

Aya karmend naçin?

تهنجام:

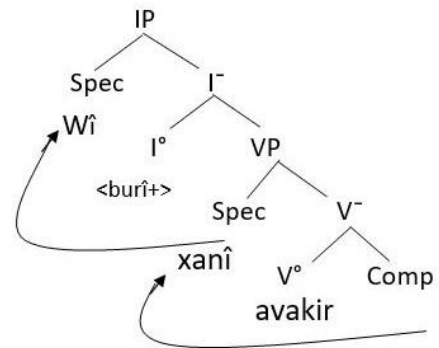
- 1- سچایین بیهیزین سهرهیین ئهركی د گوڤهرا بههدینیدا دینه ئهگهر بۆ جھگهورینا فهشارتیا سهرهیین لیکسیکی ب تایهت(بکهر، کار) ی .
- 2- بههرا پترا سهرهیین فریزین تهواوکاری خودان واتایهکا وهسفینه، بهلی سهرهرا ی فنی چهندی نهشین رۆلی واتای بدنه جھنی دبارکهری خو، ب ههمان رهنگی فریزا ههفالنائی ژی، چونکی سهرهیین فان ههردوو پروژان د گوڤهرا بههدینیدا دۆخدهر نینه.
- 3- ژهر جوداهیا پهرامینههری جھنی سهره ی د رۆنانا فریزین ئهركی و لیکسیکیدا، ئهفه دبینه ئهگهر کو جوراوجوری بکهفیهت د رۆنانا فان پروژاندا د گوڤهرا بههدینیدا.
- 4- میکائیزما بهخشینا دۆخی، دبینه ئهگهر کو جوداهی بکهفیهت ئاراستی دۆخی د گوڤهرا بههدینیدا، ئاراستی دۆخی د پروژین لیکسیکیدا بهرهف راسته، بهلی د پروژین ئهركیدا بهرهف چهپه.

ئهوا رویددهت ئهوه، کو رهگنی کاری (paqijke) جھگهورین دکهت د روینی ژ نافدا ژ سهرهیین فریزا کاری یا نافخوی (V2)¹⁾، دا ههفگرتنی بکهت ل گهل سهرهیین پروژی ئهركی (ne) د دویدا بۆ پروژی (مودی) کو (Ø) پاشی بۆ سهرهیین پروژی ئهسپینکتی (y...e) د دویدا جھگهورین بۆ (V1) دکهت پاشی بۆ سهرهیین پروژی بهرکاری دا پشکینیا سچایان بکهت، ل دومهیین ل سهرهیین پروژی کارئ ژ دهرفه (V°) دهینهت جیگهرکرن، ئهف جھگهورینا کاری دبیزنی جھگهورینا فهشارتی، بهلی ب شیوهکئی کورته.

بکهری رستی (wan) جھگهورین کره ژ (Spec: VP) یا فریزا کاری ژ دهرفه بۆ (Spec: TP) ژ پینهمهت جینهجیکرنا بنهمانی پروژهسازیا بهرفههکری، بهرکار ژی (baXçe) جھگهورین دکهت ژ (Comp: VP) ی فریزا کاری یا نافخوی بۆ (Spec: Agr.P) ژ پینهمهت پشکینیا سچایان، ل دومهیین بهرکار ل (Comp: VP) یا ژ دهرفه جیگهردیت، جھگهورینا بهرکاری یا ئاشکرایه، بهلی یا بکهری یا فهشارتیه.

دهرباره ی جھگهورینا دووی یا گریدایه ب (DP) اشه، ئهوین رۆلی واتای وهرگرتی و بوینه ئارگومینت ب ریکا رۆلی (کارا، کارتیکری) و ژبو جھهکئی ئارگومینتی هاینه جھگهورکرن ژ پینهمهت وهرگرتنا دۆخی یانژی ب جھننا بنهمانی پروژهسازرنا بهرفهه، بۆ نمونه:

Wî xanî avakir

د رۆنانا سهریدا ههرتیک ژ پروژین لیکسیکی و ئهركی د جھگهورینیدا د بهشدارن، ب فی رهنگی (DP) یا بکهری (Wî) جھگهورین ژ (Spec: VP) بۆ (Spec: IP) تهنجامدهت داکو دۆخی ئیزگهتیهف وهرگرت و بنهمانی پروژهسازرنا بهرفهه جینهجیکهت، دهرباره ی (DP) بهرکاری (xanî) ژ (Comp: VP) جھگهورین دکهت بۆ (Spec: VP) داکو دۆخی ئهکوزهتیهف وهرگرت، ههردوو جورین دۆخی ژی پشتی جھگهورین پیدابوینه ب تایهت د روینی ژ سهرهفدا ژهر هندی ب دوخین رۆنانی دهینه هژمارتن. جورئ سیلی ی جھگهورین پهبونهدی ب دهرفه ی رستیهف ههیه ب جھگهورینا نهئارگومینتی دهینه هژمارتن، ئهوه کهرهستین فی جورئ جھگهورین تهنجامدهن دچنه جھهکئی ب دستهلالت و نهئارگومینتی، وهکی:

- Chomsky. (1980). Rules and Representations. Oxford: Basil Blackwell.
- Chomsky. (1981). Lectures on Government and Binding, Dordrecht: Foris .
- Chomsky. (1986). Knowledge of Language :Its Natures Origin ,and USA .New York : Praeger.
- Chomsky .(2002). On the Natures and Language, Cambridge.
- Cook, V.j. and Newson,M (1996) Chomsky's Universal Grammar ,An Introduction, Second Edition, Oxford Black well Publisher.
- Corbett, G.G. Norman ,M.F. (1993). Head in Grammatical Theory, First published, Cambridge university press .
- Crystal, D. (2003). A Dictionary of linguistics and Phonetics, fifth edition, United kingdom: Blackwell Publishing.
- Culicover, Peter .W. (1997). Principles and Parameters : An Introduction to Syntactic Theory ,Oxford University press ,New York.
- Fattah, M.M. (1997). A Generative Grammar of Kurdish ,Unpublished Doctoral Dissertation ,University of Amsterdam
- Fukui, N .(1986) A Theory of Category Projection and Its Applications .ph.D dissertation, Institute of technology .
- Haegeman , L . (1994). Introduction to Government and Binding Theory, Second Edition, Oxford: Black well publishers.
- Radford, A .(1997). Syntax : A Minimalist Introduction, Cambridge University press.
- Tallerman, M. (1998). Understanding Syntax ,London:Arnold.
- Trask, R.L. (1993). A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics, London : Roultdg.
- Van Valin , R, D.JR. (2001). An Introduction to Syntax. Cambridge University press.

٥- ل دویف زمانان جوداهی دکه‌ڤه‌ته ژمارا سه‌ره‌پین دۆخ‌ده‌ر، د گوڤه‌را به‌هدینه‌دا ب تێ دوو سه‌ره‌پین پروژین لیکسیکی دینه دۆخ‌ده‌ر، به‌لێ ژمارا سه‌ره‌پین دوخ‌ده‌رین ئەرکی پترن.

ژێدەر :

- ئه‌حمەد، بانیز عومەر (٢٠٢٠). ریزمانا به‌هدینی (لینکولینین ئەکادیمی دهرباره‌ی مۆرفۆسینتاکسا به‌هدینی)، چاپا تێکی، چاپخانا ته‌هران، ئیران.
- ئه‌مین، شلیز نايف (٢٠١٥). فریزین ئەرکی د دیالیکتا کرمانجیا سه‌ریدا- گوڤه‌را به‌هدینی، ناما دکتورای، فاکه‌لتی ئاداب، زانکویا ده‌وک .
- ئیوو، ڤیان ئیبراهیم علی (٢٠١٥). دوخ د زمانی کوردیدا (گوڤه‌را به‌هدینی)، ناما دکتورای، کۆلیژا ئادابی، زانکویا ده‌وک .
- سلیقانه‌ی، ڤیان سلیمان حاجی (٢٠٠٧). که‌ره‌سته به‌تاله‌کان له‌روانگه‌ی تیوری ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه (شیوه‌زاری کرمانجی سه‌روو)، نامه‌ی دکتورا، کۆلیژی زمان، زانکوی سه‌لاح‌ده‌ین .
- فه‌تاح، محمه‌د مه‌عروف و قادر، سه‌باح ره‌شید (٢٠٠٦). چه‌ند لایه‌تیکی مۆرفۆلۆجی کوردی، چاپخانه‌ی روون، ده‌رگای بلاوکه‌روه به‌شێ رووناکییری، سلیمانی.
- قادر، صباح ره‌شید (٢٠٠٧). هه‌ندی لایه‌نی ریزمانی ده‌سه‌لات و به‌سته‌وه (GB) له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی دکتورا – زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکوی سلیمانی، سلیمانی.
- هه‌بزه‌ید، سانیا جه‌بار (٢٠١٣). جه‌گورینا که‌رستان د رستیدا (گوڤه‌را به‌هدینی)، ناما دکتورای، فاکه‌لتی ئاداب، زانکوی سوران .
- باقر، مرتضی جواد (٢٠٠٢). مقدمه‌ فی نظریه‌ القواعد التولیدیة. الطبعة الاولى، عمان، دار الشروق للنشر والتوزیع.
- لویز، جون (١٩٨٧). تشومسکی، ترجمه محمد زیاد کبه، الطبعة الاولى، الرياض، النادي الادبي.

- Barwarī, M.S. (2004). Topic in Government and Binding Theory , with reference to English and Northern Kurdish, unpublished doctoral dissertation . University of Salahadin .
- Carnie, A . (2002) Syntax :A Generative Introduction, Oxford: Black well publisher.

پهراویزهکان:

^۱ . بۆ پتر بیزانینان ل دور پروژه سازکرنا فریزین ئەرکی بنیره:

.Van Valin , R, D.JR. (2001). An Introduction to Syntax, Cambridge University press

^۲ . بۆ پتر بیزانینان ل سەر بنهما وپهراویتهران بنیره:

.Colicover, P. (1997). Principles and parameters. An Introduction to Syntactic Theory, Oxford University press, New York

بۆ پتر بیزانینان ل سەر بنهما وپهراویتهران بنیره:

Principles and parameters. An Introduction to Syntactic Theory, Oxford University press, New York.Colicover, P. (1997)

^۳ . جون لویز بنهمايان ب ياسا ددهته ناساندن ب پشت بهستن ب ژیدەری وی ین ل خواری، مەژی وهگرایه و دایه دیارکرن. بۆ پتر بیزانینان ل دورباہتی بنیره: لویز، جون (۱۹۸۷). تشومسکی، ترجمه محمد زیاد کبه، الطبعه الاولى، النادي الادبي، الرياض.

^۴ . بنیره: فهتاح، محمد مەعروف و قادر، سەباح رەشید (۲۰۰۶) چەند لایەتیکە مۆرفۆلۆجی کوردی، چاپخانە ی روون، دەزگای بلاوگەرەو بەشی رووناکییری، سلێمانی، ل ل ۸۷-۹۱.

^۵ . سەرەپین فریزین بەند ئامرازین په پوهەندیه ئەقەزی ژ لاین واتا یقە هەمی د سەرەخو نینه، ییتقیه د چارچۆه کیدا دەرکەفن دا کاریگەریا واتا ییا وان دیاریت.

^۶ . پروژین مەزن وهکی (CP, PP, VP) بهر بهستن بۆ دهسته لاتی.

^۷ . ل دوپف بوچوونا (Caine) خودانی گرمانا ریزه نندیا له فچووی (LCA) ریزه نندیا رۆنانا رستی د هه موو زماناندا دقیت شتیوه کئی ئیکانه هه بیت، ب فی رهنگی (Spec – Head – Comp) (عه بوزەید، ۲۰۱۳ : ۶۱) ل دوپف فی بوچوونی ییتقیه هەر کەرسته ک بکه فیته لایه کئی سهره ی، چینابیت ته واوگەر و دیارکەر هه ردوو ییتقیه ل لایه کئی بن .

^۸ . نمونه بۆ فی جورئ هه گوهورینی زمانی عه رەبی به دەمی کارئ رستی هه ئی خو د گوهوریت و دهیتته بهری بکه ری رستی وهکی : اکل الولد تفاحة.

^۹ . گرمانا پارچه کرنا فریزا کاری کو ژ لاین (Larson) یقه هاتیه ییشنیارکرن دیژیت: فریزا کاری ژ دوو پروژان ییتقیه فریزا کاری یا ژ دهرقه، فریزا کاری یا ژ نافخوینی کو بهرکار د چارچوینی فریزا کاری یا ژ نافخوینی دهیتته بهرهم، به ئی بکه د چارچوینی فریزا کاری یا ژ دهرقه دهیتته بهرهم. بۆ پتر بیزانینان بنیره (عه بوزەید: ۲۰۱۳ : ۷۰).